

LIDSKOPRÁVNÍ ASPEKTY KLIMATICKÉ LITIGACE¹

MARTINA FRANKOVÁ

Abstract: **Human Rights Aspects of Climate Litigation**

The aim of the article is to draw attention to one of the current trends in climate litigation, in which the solution of a human rights issue becomes the essence of the dispute. This trend is known as the “human rights turn”, whereby the failure to fulfil or adequately fulfil national or international climate commitments is linked directly to the violation of fundamental human rights. The paper notes the impact of this trend on the interpretation of some fundamental human rights (in particular the right to life, the right to respect for private and family life and the right to a clean, healthy and sustainable environment). It draws attention to the need to strike a balance between protecting the rights of present and future generations. The application of the principle of intergenerational solidarity and the principle of proportionality is a primary factor in addressing this issue.

Keywords: climate change; climate litigation; fundamental human rights; climate rights; the principle of intergenerational solidarity

Klíčová slova: klimatická změna; klimatická litigace; základní lidská práva; klimatická práva; princip mezigenerační solidarity

DOI: 10.14712/23366478.2024.1

ÚVOD

Klimatická litigace neboli klimatické spory se před orgány soudního typu začaly objevovat na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století ve Spojených státech amerických, nicméně k masivnímu rozvoji tohoto fenoménu dochází až po roce 2015,² zjevně v návaznosti na přijetí Pařížské dohody.³ Zatímco v letech 1986 až 2014 bylo podáno jen něco málo přes 800 žalob, od roku 2015 se tento počet více než zdvojnásobil. V současné době je evidováno více než 2000 klimatických sporů, přičemž početně dominují případy ve Spojených státech amerických.⁴

S ohledem na skutečnost, že se jedná o velmi nový fenomén, není zatím jednoznačná shoda ani na vymezení samotného pojmu klimatických žalob, ani v metodologických otázkách týkajících se jejich třídění a způsobu bližšího zkoumání. Zpravidla se klimatickými spory rozumí případy projednávané orgány soudního typu jak na vnitrostátní, tak

¹ Příspěvek byl zpracován s podporou programu Cooperatio – Environmental Law, který je řešen na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

² SETZER, J. – HIGHAM, C. *Global Trends in Climate Change Litigation: 2022 Snapshot*. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, s. 1.

³ Pařížská dohoda. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 64/2017 Sb. m. s.

⁴ United Nations Environment Programme (2023). *Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review*. Nairobi, s. XIV.

na mezinárodní úrovni, které se týkají otázek úzce souvisejících s problematikou změny klimatu. Program OSN o životním prostředí vychází ve svých pravidelných zprávách o klimatické litigaci z definice klimatických žalob Sabinova centra pro klimatické právo, které působí při Kolumbijské univerzitě v New Yorku. Podle této definice se jedná o „[p]řípady, které se týkají podstatných právních nebo skutkových otázek souvisejících s mitigačními opatřeními, adaptací na změnu klimatu nebo s vědeckými poznatky o změně klimatu“.⁵

Variabilita klimatických sporů je vysoká. Převažují případy tzv. ve prospěch řešení klimatické změny, nicméně objevují se i opačné, směřující k oslabení klimatické politiky. Byť je v typickém klimatickém sporu žalovanou stranou stát, resp. jeho orgány nebo instituce, objevují se také spory mezi soukromoprávními subjekty řešící otázky korporátní odpovědnosti za změnu klimatu. V současné době takových případů eviduje Program OSN o životním prostředí ve své databázi kolem 40.⁶ Pravděpodobně nejznámějším z nich je případ Shell [*Milieudéfensie v. Royal Dutch Shell (2021)*], ve kterém nizozemský soud nařídil společnosti Shell snížit produkci skleníkových plynů o 45 %.⁷

Klimatické žaloby lze dělit podle jejich podstaty, cíle, kterého se snaží dosáhnout, následovně:⁸

- Žaloby na plnění vnitrostátních závazků plynoucích z právních předpisů, které upravují otázky klimatu (typicky plnění klimatických cílů, plnění konkrétních mitigačních, případně adaptačních opatření) stanovených vnitrostátními právními předpisy.
- Žaloby na nedostatečnost existujících klimatických opatření. Žaloba v těchto případech cílí na přijetí ambicióznějších klimatických opatření. Příkladem takových sporů je případ *Neubauer, et al. v. Germany (2021)*,⁹ ve kterém byla žalována nedostatečnost německého klimatického zákona („Bundesklimaschutzgesetz“),¹⁰ nebo případ *Friends of the Irish Environment v. Ireland*,¹¹ ve kterém byla žalována neslučitelnost Národního mitigačního plánu se zákonem o klimatu a nízkouhlíkovém vývoji z roku 2015.

⁵ Tamtéž, s. 3.

⁶ BALOUNOVÁ, E. in: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 612.

⁷ Milieudéfensie et al. v. Royal Dutch Shell plc., The Hague District Court, C/09/571932/HA ZA 19-379, 25 April 2022 (Netherlands). In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-10-10]. Dostupné na: <https://climatecasechart.com/non-us-case/milieudéfensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc/>.

⁸ K dělení klimatických žalob srov. také: BALOUNOVÁ, c. d., s. 593–597; SETZER – HIGHAM, c. d., s. 17–29.

⁹ Individuals from Germany, Banglades and Nepal, registered associations v. Germany – The German Federal Constitutional Court’s decision on the Climate Change Act Order of 24 March 2021. 1 BvR 2656/18 and others. [*Neubauer, et al. v. Germany (2021)*]. In: *Bundesverfassungsgericht* [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2021/03/rs20210324_1bvr265618en.html.

¹⁰ Spolkový klimatický zákon [Bundes-Klimaschutzgesetz vom 12. Dezember 2019 (BGBl. I S. 2513)].

¹¹ Friends of the Irish Environment CLG v. Ireland, [2017, No. 793 JR], [2019] IEHC 747, 31 July 2020. [*Friends of the Irish Environment v. Ireland*]. In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné na: <https://climatecasechart.com/non-us-case/friends-of-the-irish-environment-v-ireland/>.

- Žaloby napadající absenci opatření směřujících k plnění klimatických cílů, ať již plynoucích z mezinárodního práva, unijního práva, nebo stanovených vnitrostátními strategiemi. Tyto žaloby se snaží dosáhnout přijetí opatření směřujících k řešení klimatické změny. Příkladem žaloby napadající nepřijetí opatření nezbytných k řešení klimatické změny je první česká klimatická podávaná spolkem Klimatická žaloba a dalšími subjekty na stát (zastupovaný vládou a čtyřmi ministerstvy)¹² nebo případ *Urgenda Foundation v. The State of The Netherlands (2019)*,¹³ v němž byla napadána nedostatečná aktivita státu směřující ke snižování produkce skleníkových plynů. Zatímco výše uvedené typy žalob mají veřejnoprávní charakter, následující dva typy žalob jsou zpravidla soukromoprávního charakteru, byť v případě prvního typu může být žalovaným jak soukromoprávní, tak veřejnoprávní subjekt:
- Žaloby na náhradu škody nebo újmy, kdy se prostřednictvím klimatického sporu žalobci domáhají odpovědnosti za škodu v souvislosti s klimatickými změnami, nejčastěji způsobenou klimatickými změnami.
- Žaloby směřující k omezení produkce skleníkových plynů soukromoprávním subjektem. Nejznámějším takovým případem je již zmiňovaný případ Shell.¹⁴

LIDSKOPRÁVNÍ OBRAT V KLIMATICKÉ LITIGACI

Ve všech výše uvedených typech klimatických sporů je často řešena také lidskoprávní otázka, nicméně začínají se objevovat spory, jejichž samotnou podstatou je řešení dotčení lidských práv klimatickou změnou. Posílení lidskoprávního prvku v klimatické litigaci je nezbytné zasadit do kontextu mezinárodního vnímání souvislosti mezi lidskými právy a klimatickou změnou. Je symptomatické, že v říjnu 2021 přijala Rada OSN pro lidská práva (UNHRC) průlomové usnesení – rezoluci, která uznává právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí.¹⁵ Následně v červnu 2022 přijalo Valné shromáždění OSN rezoluci, kterou uznává právo na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí, současně v této rezoluci zařazuje klimatickou změnu mezi závažné hrozby pro „[s]chopnost současných i budoucích generací skutečně využívat lidská práva“.¹⁶ Na mezinárodní úrovni tak dochází k uznání těsné vazby mezi lidskými právy a změnou

¹² Spolek klimatická žaloba a další v. Česká republika. In: *Klimatická žaloba ČR* [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné na: <https://www.klimazaloba.cz/soudni-dokumenty/>. Ve sporu byly zatím vyneseny tři rozsudky: (první dva jsou k dispozici na webových stránkách *Klimatická žaloba ČR* [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné na: <https://www.klimazaloba.cz/soudni-dokumenty/>): rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 15. června 2020, č. j. 14 A 101/2021-248; rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. února 2023, č. j. 9 As 116/2022; rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 25. října 2023. [Pozn. Pisemné vyhotovení rozsudku není zatím dostupné.]

¹³ *Urgenda Foundation v. The State of The Netherlands, The Supreme Court of the Netherlands, Case No. 19/00135, 20 December 2019.* [*Urgenda Foundation v. State of the Netherlands (2019)*]. In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-08-22]. Dostupné na: <https://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/>.

¹⁴ *Milieudefensie v. Royal Dutch Shell (2021)*.

¹⁵ Rezoluce Rady OSN pro lidská práva č. HRC/RES/48/13, přijata na 48. zasedání 18. 10. 2021.

¹⁶ Rezoluce Valného shromáždění OSN č. A/76/L.75, přijata na 76. zasedání 22. 6. 2022. Srov. též VÍ-CHA, O. K aktuálnímu vývoji uznávání práva na čisté, zdravé a udržitelné životní prostředí jako lidského práva. In: BENÁK, J. – FILIP, J. – ŠÍMÍČEK, V. (eds.). *Pocťa Janu Svatoňovi k 70. narozeninám*. Spisy

klimatu. Tento mezinárodní vývoj se propisuje také do klimatických sporů, dochází u nich k posilování lidskoprávního aspektu. V současné době tak přibývá klimatických sporů, v nichž řešení lidskoprávní otázky není jen vedlejší otázkou, nýbrž samou podstatou sporu. Tento trend bývá označován jako „*human rights turn*“¹⁷ neboli lidskoprávní obrat. Neplnění nebo nedostatečné plnění národních či mezinárodních závazků v oblasti klimatu je dáváno do přímé souvislosti s dotčením základních lidských práv.

Základní práva se tak stále častěji stávají nástrojem k vymáhání klimatické politiky, k plnění mitigačních i adaptačních opatření. Namátkou lze jmenovat několik takových případů: *Neubauer, et al. v. Germany*,¹⁸ *Urgenda Foundation v. The State of The Netherlands*,¹⁹ *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*,²⁰ *Carême v. France*,²¹ *Duarte Agostinho and others v. Portugal and 32 Others*,²² *Klimatická žaloba a další v. ČR*.²³

Jeden z prvních rozsudků, které dávají do přímé souvislosti nedostatečná opatření v oblasti klimatické změny se zásahy do základních práv, byl však vynesen v Pákistánu, v případě *Leghar v. Federation of Pakistan* v roce 2015.²⁴ Soud konstatoval, že dopady klimatické změny na obyvatele Pákistánu, které jsou pro Pákistán již denní realitou, v právní a ústavní rovině představují „[j]asnou výzvu k ochraně základních práv pákistánských občanů, zejména zranitelných a slabých vrstev společnosti, které se na tento soud nemohou obrátit“.²⁵ Nerealizování doporučení pákistánské národní politiky v oblasti změny klimatu dává soud v tomto rozsudku do souvislosti se zásahy do práva na život a práva na důstojnost pákistánských občanů, odvolává se přitom také na princip předběžné opatrnosti a mezigenerační solidarity. Nařizuje moci výkonné konkrétní opatření v oblasti změny klimatu tak, aby Pákistán směřoval k rozvoji odolnému vůči změně klimatu.²⁶

V důsledku výše uvedeného lidskoprávního obratu v klimatických sporech se soudy musí vypořádávat se zcela novými otázkami, které mají dopad na vymezení obsahu celého spektra základních práv, včetně jejich esenciálního jádra, v kontextu změny klimatu. Základní lidská práva, jejichž dotčení je namítáno v souvislosti se změnou

Masarykovy univerzity: řada teoretická, Edice Scientia, sv. č. 734. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2022, s. 375–390.

¹⁷ Podrobněji viz PEEL, J. – OSOFSKY, H. M. A. Rights Turn in Climate Change Litigation? *Transnational Environmental Law*. 2018, Vol. 7, No. 1, s. 37–67.

¹⁸ *Neubauer, et al. v. Germany* (2021).

¹⁹ *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* (2019).

²⁰ *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* (2022). Evropský soud pro lidská práva, stížnost č. 53600/20. In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-10-10]. Dostupné na: <https://climatecasechart.com/non-us-case/union-of-swiss-senior-women-for-climate-protection-v-swiss-federal-parliament/>.

²¹ *Carême v. France* (2022). Evropský soud pro lidská práva, stížnost č. 7189/21. In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-10-10]. Dostupné na: <http://climatecasechart.com/non-us-case/careme-v-france/>.

²² *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States* (2021). Evropský soud pro lidská práva, stížnost č. 39371/20. In: *Climate Change Litigation Databases* [online]. [cit. 2023-10-10]. Dostupné na: <http://climatecasechart.com/non-us-case/youth-forclimate-justice-v-austria-et-al/>.

²³ *Klimatická žaloba a další v. ČR*.

²⁴ *Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan* (W.P. No. 25501/2015), Lahore High Court Green Bench, Orders of 4 Sept. and 14 Sept. 2015. In: *Environmental Law Alliance Worldwide* [online]. [cit. 2023-09-08]. Dostupné na: https://elaw.org/PK_AshgarLeghari_v_Pakistan_2015.

²⁵ Tamtéž. Order of 4 September 2015.

²⁶ Tamtéž. Order of 14 September 2015.

klimatu obvykle v kontextu s nedostatečnou aktivitou státu, tvoří celé spektrum od práva na život přes právo na ochranu zdraví, právo na respektování soukromí a rodinného života po právo na příznivé životní prostředí – v teorii se pro ně objevuje souhrnné označení „klimatická práva“.²⁷

Zásadní otázkou, na kterou je nezbytné hledat odpovědi, je, jaký vliv má uplatňování lidskoprávních aspektů v klimatické litigaci na obsah některých základních lidských práv, „práv klimatických“? Odpověď je nezbytné hledat v konkrétních rozsudcích k jednotlivým případům. V kontextu českého právního řádu a evropského lidskoprávního systému je nezbytné vycházet primárně z případů uplatňovaných před vnitrostátními soudy v evropských zemích. Není však možné opominout ani případy řešené Evropským soudem pro lidská práva (dále jen „ESLP“). Význam tzv. „lidskoprávního obratu“ v klimatických sporech je nezbytné vnímat nejen z hlediska významu pro lidská práva, neboť perspektiva klimatické změny nezbytně nutí k zamyšlení nad obsahem některých základních lidských práv a obrací pozornost k lidským právům nejmladší generace, případně k právům generací dosud nenarozených, ale také z hlediska klimatické změny. Řešení klimatické změny viděno z perspektivy zásahů do základních lidských práv ukazuje palčivost tohoto problému.

Soudy se v těchto sporech musí zamýšlet nad aplikací existujících právních principů, především principu udržitelného rozvoje, jehož nedílnou součástí je princip mezigenerační solidarity, principu předběžné opatrnosti nebo principu proporcionality ve zcela nových souvislostech. Prostor k interpretačnímu posunu je však otevírán již nezbytností zabývat se způsobilostí klimatické změny zasáhnout základní lidská práva.

VYBRANÉ PŘÍPADY ŘEŠENÉ V EVROPĚ

Mezi nejznámější úspěšné případy v Evropě patří nepochybně *Urgenda*,²⁸ jedná se o případ již z roku 2012, konečné rozhodnutí však padlo až v roce 2019. Holandský Nejvyšší soud v něm potvrdil uložení povinnosti státu snížit do roku 2020 emise skleníkových plynů minimálně o 25 % oproti roku 1990.²⁹ Byť rozhodující argumentace soudu není založena na lidských právech, nýbrž na interpretaci závazků plynoucích pro Nizozemí z Pařížské dohody a z členství v EU v oblasti snižování emisí skleníkových plynů, rozhodnutí deklaruje závažnost klimatické změny a interpretuje závazky plynoucí v souvislosti s klimatickou změnou z Evropské úmluvy o lidských právech (dále jen „EÚLP“). Rozsudek jasně deklaruje klimatickou změnu jakožto hrozbu pro základní lidská práva (právo na život, právo na ochranu soukromého a rodinného života). Z toho je pak odvozena povinnost státu aktivně chránit tato práva, a tedy aktivně se podílet na „boji“ s klimatickou změnou a přijmout odpovídající opatření ke snížení emisí skleníkových plynů. Povinnost přijmout odpovídající opatření se podle rozsudku vztahuje také na nebezpečí pro životní prostředí, která ohrožují velké skupiny obyvatelstva, a to i když se nebezpečí projeví až v dlouhodobém horizontu. Soud se zde odvolává na

²⁷ United Nations Environment Programme (2023), s. 26.

²⁸ *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* (2019).

²⁹ Tamtéž.

článek 13 EÚLP, podle kterého musí vnitrostátní právo nabízet účinný právní prostředek nápravy proti porušení nebo hrozícímu porušení práv, která jsou chráněna EÚLP.³⁰

Podrobněji se interpretací obsahu základních lidských práv zabýval také německý Ústavní soud v případě *Neubauer*.³¹ Obsah tohoto rozhodnutí je mimořádně inspirativní, přičemž v kontextu zatím otevřeného případu tzv. první české klimatické žaloby³² může sehrát zásadní roli, neboť německé ústavní soudnictví je pro české v mnohém vzorem a česká judikatura z judikatury německého ústavního soudu čerpá. Je potřeba připomenout, že německý základní zákon neobsahuje právo na příznivé životní prostředí, Ústavní ochrana životního prostředí je vyjádřena v článku 20a základního zákona jako závazek státu, který výslovně obsahuje princip mezigenerační solidarity a stanoví povinnost státu chránit přirozené základy života lidí i zvířat: „*Stát, vědom si své odpovědnosti i vůči budoucím generacím, chrání přirozené základy života a zvířat zákonodárstvím a v souladu s právem a spravedlností i výkonnou a soudní mocí, to vše v rámci ústavního pořádku.*“³³ Od tohoto článku je odvozováno právo na budoucnost odpovídající lidské důstojnosti („*menschenwürdige Zukunft*“). V případě bylo žalováno porušení základních práv, konkrétně práva na ochranu života a zdraví, základního práva na vlastnictví, jakož i základního práva na budoucnost odpovídající lidské důstojnosti („*menschenwürdige Zukunft*“), ze kterého žaloba dovozuje také právo na ekologické životní minimum („*ökologisches Existenzminimum*“). Porušení výše uvedených práv je podle žaloby způsobené nedostatečným právním rámcem pro rychlé snížení emisí skleníkových plynů, zejména CO₂ tak, aby omezil nárůst globální teploty výrazně pod 2 °C a nejlépe na 1,5 °C.³⁴ Konkrétně byla žalována nedostatečnost federálního zákona o změně klimatu.³⁵ Německý ústavní soud se jasně vymezil ke vztahu základních práv a klimatické změny. Konstatoval porušení základních práv nepřijetím odpovídajících opatření vedoucích k splnění závazků v oblasti snižování emisí skleníkových plynů. Podle soudu německý základní zákon poskytuje intertemporální záruky ochraně základních práv a svobod před zátěží spojenou se snižováním emisí skleníkových plynů. Soud zdůraznil nezbytnost respektovat princip mezigenerační solidarity, podle rozsudku nelze přenechávat vysokou zátěž v oblasti snižování emisí skleníkových plynů budoucím generacím, současná opatření nesmí svou nedostatečností nepřiměřeně zatěžovat, resp. ohrožovat práva a svobody budoucích generací.³⁶ V rozhodnutí mimo jiné soud uvádí, že právo na život a tělesnou integritu zahrnuje povinnost státu chránit ho před riziky klimatické změny, a to včetně povinnosti ochrany budoucích generací. Ve spojení s článkem 20a německé ústavy pak dovozuje povinnost státu dosáhnout klimatické neutrality.³⁷ Byť princip mezigenerační solidarity nemá podle soudu absolutní přednost při řešení konfliktu s jinými ústavními principy, je tomuto principu v souvislosti se stále

³⁰ Tamtéž. Články 6.1 a 6.5 rozsudku.

³¹ *Neubauer, et al. v. Germany (2021)*.

³² *Klimatická žaloba a další v. ČR*.

³³ Německý základní zákon [Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG, 23. 5. 1949 (BGBl. S. 1))], článek 20a.

³⁴ *Neubauer, et al. v. Germany (2021)*, srov. zejména body 1, 113 a 114 rozsudku.

³⁵ Spolkový klimatický zákon [Bundes-Klimaschutzgesetz vom 12. Dezember 2019 (BGBl. I S. 2513)].

³⁶ *Neubauer, et al. v. Germany (2021)*, srov. zejména body 182–189 rozsudku.

³⁷ Tamtéž. Body 144, 183 a násl. rozsudku.

intenzivnějšími dopady klimatické změny potřeba přisuzovat větší váhu. Soud zdůrazňuje také nezbytnost aplikace principu předběžné opatrnosti při interpretaci principu mezigenerační solidarity v kontextu klimatické změny. Dovojuje, že za určitých okolností ze základního zákona plyne povinnost chránit základní práva a svobody v čase a proporcionalně rozložit možnosti plynoucí z těchto práv a svobod mezi všechny generace.³⁸ Jinými slovy německý ústavní soud pracuje s ochranou základních práv budoucích generací, která mohou být dotčena projevy klimatické změny – byť časovým limitem je ochrana základních práv stěžovatelů v budoucnu, neboť se stále pohybujeme na poli ochrany subjektivních práv stěžovatelů. Německý ústavní soud upozorňuje na další důležitou souvislost mezi klimatickou změnou a zásahy do lidských práv. Lidská práva jsou podle něj ohrožena jak projevy klimatické změny, tak současně mitigačními či adaptačními opatřeními.³⁹ Propojení principu mezigenerační solidarity s klimatickou změnou nejenže podstatně posouvá význam principu udržitelného rozvoje a principu předběžné opatrnosti, ale především je důležité z hlediska zkoumání obsahu těchto základních lidských práv, která mohou být dotčena klimatickou změnou a pro která se začíná objevovat pojmenování „klimatická práva“.

STŘET MEZI TOTOŽNÝMI PRÁVY GENERACE SOUČASNÉ A GENERACÍ BUDOUCÍCH

Výše uvedený rozsudek v případě *Neubauer* ilustruje stěžejní problém, které řešení lidskoprávních otázek v klimatických sporech přináší. Tím je nezbytnost vypořádat se se střetem mezi totožnými právy generace současné a generace budoucí. To je zcela jiná disciplína než řešení střetů mezi dvěma nebo více základními právy, kterým se ústavní soudy tradičně zabývají. Při řešení tohoto střetu má zcela zásadní význam princip mezigenerační solidarity, klíčové komponenty principu udržitelného rozvoje. Důvodem, proč se soudy musí tímto střetem zabývat, je především skutečnost, že se na soudy stále častěji obrací zástupci nejmladší generace, často i děti, namítající, že globální oteplování postihuje zejména jejich generaci a že vzhledem k jejich věku je zásah do jejich práv citelnější než zásah do práv předchozích generací. V případě střetu práv generace současné a generací budoucích je nezbytné rozlišovat dvě základní situace. Na straně jedné stojí dopad klimatické změny na práva stávajících generací, v praxi obvykle mladých lidí nebo dětí v budoucnu, neboť ochrany proti zásahu do subjektivního práva se z podstaty věci mohou domáhat pouze existující subjekty. Na straně druhé je nezbytné vnímat také princip mezigenerační solidarity jako faktor korigující obsah základních lidských práv, přičemž tento princip je primárně vnímám jako ochrana generací dosud nenarozených. Při hledání řešení výše uvedeného problému je nezbytné si uvědomit několik skutečností:

- Pokud jsou základní práva korigována principem mezigenerační solidarity, je nezbytné přijmout skutečnost, že může docházet ke snižování standardu základních

³⁸ Tamtéž. Body 192 a 242–250 rozsudku

³⁹ Tamtéž. Srov. body 192, 117–120 rozsudku.

lidských práv, uspokojování potřeb, která jsou dnes vnímána jako samozřejmá, neboť čím více otálí státy s přijímáním účinných opatření v boji s klimatickou změnou, tím většímu riziku zásahů do základních práv vystavují budoucí generace oproti těm současným. Nelze přenechávat vysokou zátěž v oblasti snižování emisí skleníkových plynů budoucím generacím, současná opatření nesmí svou nedostatečností nepřiměřeně zatěžovat, resp. ohrožovat práva a svobody budoucích generací. Nedostatečnost klimatických opatření v současnosti v sobě obsahuje nezbytnost budoucích zásahů do základních práv o to citelnějších.

- Bez uplatňování principu mezigenerační solidarity jakožto korektivu uspokojování lidských potřeb, obsahu základních lidských práv a svobod, mohou budoucí generace čelit např. vážnému ohrožení zdraví, či dokonce života z důvodů extrémních teplot nebo nedostatku zdrojů pitné vody. Aplikace tohoto principu nezbytně musí vést k odvážnějším klimatickým opatřením, která však současně mohou snížit současný standard uspokojování základních potřeb, nebo dokonce základních práv a svobod stávajících generací.
- Další důležitou skutečností je, že není práv bez povinnosti. V případě práva na příznivé životní prostředí zakotveného v Listině základních práv a svobod to vyjadřuje odstavec 3 článku 35. Jinými slovy, odpovědnost za řešení klimatické změny a za minimalizaci zásahů do základních práv stávajících i budoucích generací nenesou pouze jednotlivé státy, nýbrž také jednotlivci, fyzické osoby, ale i právnické osoby typicky jako součást své korporátní odpovědnosti.

Klíčem k řešení střetu práv dvou generací – hledání rovnováhy mezi ochranou práv generací současných a budoucích – je princip proporcionality. Ten je propracovaný při řešení střetu dvou ústavně chráněných hodnot, jeho aplikace na střet stejné hodnoty dvou generací, v rámci plynutí času však vyžaduje inovaci stávajících algoritmů. Ta spočívá v nezbytnosti porovnávat rizika pro určité právo nebo svobodu v čase a povinnost proporcionalně rozložit možnosti plynoucí z daného práva nebo svobody v čase. Stejně tak je nezbytné proporcionalně rozložit omezení plynoucí z mitigačních, případně adaptačních opatření v čase, tedy proporcionalně rozložit tato omezení mezi jednotlivé generace. Právě uplatňování principu proporcionality v rámci plynutí času ve vztahu k rizikům, která pro určitá práva a svobody plynou z klimatické změny, a současně ve vztahu k proporcionalnímu rozložení zátěže vyplývající z mitigačních, popř. i adaptačních opatření v čase, znamená významnou změnu algoritmu při řešení střetu ústavně garantovaných základních práv, v daném případě totožných práv různých generací. To může vést k významnému posunu, pokud se jedná o obsah základních lidských práv dotčených klimatickou změnou.

PŘÍPADY ŘEŠENÉ EVROPSKÝM SOUDEM PRO LIDSKÁ PRÁVA

Vztahem mezi základními právy a klimatickou změnou se v současné době zabývá Evropský soud pro lidská práva. Byť ESLP zatím nerozhodl v žádném případě, který se týká vztahu lidských práv a klimatické změny, v blízké budoucnosti lze taková rozhodnutí očekávat a lze předvídat jejich mimořádný význam pro interpretaci obsahu

některých lidských práv, typicky práva na život, práva na ochranu zdraví a práva na respektování soukromí a rodinného života v souvislosti s jejich dotčením klimatickou změnou. ESPL v současné době projednává následující tři případy, které řeší vztah mezi klimatickou změnou, povinností států přijmout opatření k řešení klimatické změny a lidskými právy. Jedná se o případy: *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*,⁴⁰ *Carême v. France*⁴¹ a *Duarte Agostinho and others v. Portugal and 32 Other States*.⁴² ESPL současně odložil projednávání ostatních klimatických případů do doby rozhodnutí ve výše uvedených třech případech. Rozsudky v těchto třech případech zcela jistě sehrají roli precedentů a určí postoj ESPL ke vztahu mezi klimatickou změnou a lidskými právy. Byť se jednotlivé případy od sebe v mnohém odlišují, jejich základní podstata zůstává stejná – je namítána nedostatečná aktivita států na poli klimatické změny, v jejímž důsledku podle stěžovatelů dochází k zásahům do základních lidských práv, především práva na život a práva na ochranu soukromí a rodinného života, případně práva na spravedlivý proces a účinný prostředek nápravy. Již výše zmíněný paradox střetu práv odlišných generací ilustrují dva z těchto případů. Na straně jedné se ochrana u ESPL domáhají mladí lidé a děti v případě *Duarte Agostinho*,⁴³ kteří namítají vedle zásahu do práva na život a na respektování soukromí a rodinného života způsobeného nedostatečným plněním závazků plynoucích z Pařížské dohody také porušení zákazu diskriminace na základě věku, jelikož účinky změny klimatu se zhoršují a stěžovatelé – mladí lidé a děti – tak budou změnou klimatu více zasaženi než starší generace. Odvolávají se primárně na princip mezigenerační spravedlnosti, základní součástí principu udržitelného rozvoje. Naopak v případě *KlimaSeniorinnen*⁴⁴ se pro změnu stávající seniorky domáhají ochrany před nadměrným horkem působeným klimatickou změnou, což přičítají nedostatečné aktivitě států. Zatímco v případě *KlimaSeniorinnen* švýcarské soudy žalobu odmítly, neboť ženy starší 75 let nejsou jedinou skupinou obyvatelstva postíženou změnou klimatu a podle švýcarského nejvyššího soudu práva na život a na respektování soukromého a rodinného života včetně práva na ochranu obydlí žalobkyň nebyla dostatečně dotčena,⁴⁵ případem *Duarte Anghostino* se národní soudy zatím vůbec nezabývaly. Stěžovatelé se obracejí přímo na ESPL s argumentací naléhavosti přijetí opatření na ochranu klimatu. Považují za naléhavé, aby ESPL uznal sdílenou odpovědnost států a zprostil stěžovatele povinnosti vyčerpat vnitrostátní opravné prostředky v každém členském státě, současně poukazují na status stěžovatelů jako dětí a mladých dospělých, který představuje další důvod pro jejich osvobození od povinnosti vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.⁴⁶

⁴⁰ *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* (2022).

⁴¹ *Carême v. France* (2022). Tento případ je specifický tím, že na vnitrostátní úrovni z hlediska své věcné podstaty byl úspěšný. Žalobci, obec a její starosta jako fyzická osoba se domáhali přijetí adekvátních mitigačních opatření konkrétními institucemi. Žalobě bylo v této části věcně vyhověno, nicméně pouze ve vztahu k obci. Nebyla shledána aktivní žalobní legitimace starosty. Právě ten se aktuálně obrací na ESPL.

⁴² *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States* (2021).

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* (2022).

⁴⁵ Tamtéž. Rozsudkem ze dne 5. května 2020 (1 C 37/2019) Federální nejvyšší soud zamítl odvolání ze dne 21. ledna 2019, přičemž dospěl k závěru, že práva na život a na respektování soukromého a rodinného života žalobkyň, včetně práva na ochranu obydlí, nebyla dostatečně dotčena.

⁴⁶ *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States* (2021). Srov. stížnost k ESPL.

ZÁVĚR

Vztah mezi základními lidskými právy a klimatickou změnou není jednostranný, dochází k vzájemnému ovlivňování – řešení klimatické změny viděno z perspektivy zásahů do základních lidských práv získává na naléhavosti. Perspektiva klimatické změny přináší do diskuse ohledně obsahu řady základních práv, která mohou být dotčena projevy klimatické změny, tzv. „klimatických práv“, zcela nové otázky. Ústřední otázkou je, jaký vliv má uplatňování lidskoprávních otázek v klimatické litigaci na obsah základních práv, zejména jakým způsobem je nezbytné přistoupit k řešení střetu mezi totožnými právy generace současné a generace budoucí.

Ze stávající judikatury ve věcech klimatických sporů lze dovodit způsobilost klimatické změny zasáhnout základní lidská práva jednotlivce a tím i nezbytnost zabývat se v konkrétním případě otázkou, zda nedostatečná aktivita státu v oblasti klimatické politiky nezasahuje základní práva konkrétních subjektů. Dále lze dovodit nezbytnost zabývat se otázkou možného střetu mezi zásahy do práv současných a budoucích generací. Zásadní význam při interpretaci lidských práv v kontextu jejich ochrany před dopady změny klimatu, zejména při řešení výše uvedeného střetu, má princip mezigenerační solidarity. Nicméně ohledně jeho aplikace zatím nelze z existující judikatury vyvozovat konstantní závěry. Jsem toho názoru, že právě práce s tímto principem může mít zcela zásadní dopad na chápání obsahu lidských práv. Důsledná aplikace tohoto principu vymezuje hranici našich práv. Přičemž při hledání rovnováhy mezi právy generace současné a budoucí je nezbytné uplatňování tohoto principu korigovat principem proporcionality, tedy porovnávat rizika pro určité právo nebo svobodu v čase a povinnost proporcionalně rozložit možnosti plynoucí z daného práva nebo svobody v čase.

Při řešení klimatických sporů nelze princip mezigenerační solidarity opominout, bez ohledu na skutečnost, zda je vyjádřen v normativním textu ústavního zákona, jako je tomu v Německu, nebo nikoli, neboť se jedná o součást principu udržitelného rozvoje, který je mezinárodně uznávaným principem zakotveným v mnoha dokumentech na mezinárodní i unijní úrovni.⁴⁷ Nicméně jeho zakotvení přímo do normativního textu ústavního předpisu je nepochybně výhodou. Lze tak uzavřít, že důraz na lidskoprávní otázky v klimatických sporech ovlivňuje interpretaci obsahu základních práv způsobilých dotčení klimatickou změnou (klimatických práv), výrazný posun je dán nezbytností pracovat s principem mezigenerační solidarity (jedním z pilířů udržitelného rozvoje). Soudy jsou postaveny před otázku zásahu do lidských práv v budoucnu. Vzrůstá nezbytnost pracovat také s principem předběžné opatrnosti, který je nezbytné aplikovat současně s principem mezigenerační solidarity při výkladu jejich obsahu a jejich možného dotčení.

Závěrem si dovolím zdůraznit, že rolí soudů není řešit klimatickou změnu, vymezovat obsah klimatických opatření. Zde je zásadní role moci zákonodárné a výkonné. V rámci klimatických soudních sporů je v tomto kontextu nezbytné odlišit případy, kdy se soudy vyjadřují k neslučitelnosti určitého opatření nebo právního předpisu,

⁴⁷ Srov. např. Deklarace OSN o životním prostředí a rozvoji, Pařížská dohoda, čl. 2, Agenda 21, čl. 2, Smlouva o EU, čl. 3, 21, Smlouva o fungování Evropské unie, článek 11.

popř. k absenci takového opatření, s požadavky plynoucími z mezinárodního práva, ústavního pořádku, popř. běžného zákona,⁴⁸ od případů kdy soudy přímo formulují obsah určitého opatření, např. určují míru snížení emisí skleníkových plynů.⁴⁹ Zatímco v prvním případě se soudy jednoznačně pohybují v mezích moci soudní, případy, kdy soud pozitivně formuluje obsah určitého opatření, jsou, s ohledem na hranice mezi mocí soudní a zákonodárnou, popř. výkonnou, sporné. Právě v těchto případech se do značné míry stírají hranice mezi mocí soudní a mocí zákonodárnou, případně výkonnou, což považuji za určité riziko klimatické litigace. Klimatická litigace je však nepochybně reakcí na nedůsledné řešení klimatické změny jednotlivými státy i mezinárodním společenstvím. Jakkoliv je namístě opatrnost při hodnocení významu klimatických sporů pro jednotlivce nebo jejich významu z pohledu posunu v naplňování klimatických cílů, rolí moci soudní je vyjadřovat se prostřednictvím klimatických sporů k interpretaci obsahu základních práv označovaných jako klimatická práva, k způsobilosti jejich dotčení klimatickou změnou. Tuto roli soudů v klimatické litigaci vnímám jako zásadní.

doc. JUDr. Martina Franková, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
frankova@prf.cuni.cz
ORCID: 0000-0002-5089-313X

⁴⁸ Srov. např. *Neubauer, et al. v. Germany (2021)*; *Friends of the Irish Environment v. Ireland*.

⁴⁹ Srov. např. *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands (2019)*.